

MIDDELEEUWSE HERPETOLOGIE, DEEL 14 HAER VENIJN HEEFT MACHT SO GROET

Door: Marcel van der Voort, Heerbaan 14, 5721 LS Asten.

Inhoud: Syrene - Hertaling - Commentaar - Scorpio - Hertaling - Commentaar - Literatuur.

* * *

SYRENE

*Syrene sijn serpente mede
Van utermaten groter snelhede.
Experimentator die ontbint,
680 Datmense in Arabien vint,
Ende sijn snelre dan paerde.
Some vlieghe si hare vaerde.
Haer venijn heeft macht so groet,
Want eermens bevoelt so es men doet.
(vss 677-684)*

HERTALING

Sirenen zijn ook slangen, die een geweldige snelheid kunnen bereiken. *Experimentator* vertelt erover, dat men ze in Arabië aantreft en dat ze sneller dan paarden zijn. Ook behoort vliegen tot hun vermogen. Hun vergif heeft zo'n krachtige uitwerking, dat men dood is voordat men voelt dat men gebeten is.

COMMENTAAR

Vers 677: Maerlant heeft het eerder in zijn *Der Naturen Bloeme* over de sirenen gehad en wel in zijn vierde boek, dat over de waterdieren handelt (DNB, IV, 865-898; Thomas van Cantimpré, Maerlant's bron, verwijst in *De Naturis Rerum* ook naar deze zeemonsters - pag. 310, kolom B). De behandeling dáár kent mythologische aspecten: Maerlant refereert aan de sirenen uit de klassieke oudheid, die met hun wonderschoon gezang zeelieden naar hun rotsen lokten waarop de ongelukkigen vervolgens schipbreuk leden.

White oppert voorzichtig de mogelijkheid, dat met Sirenen bedoeld zou kunnen zijn de *Chrysopelea ornata*, de vliegende slang uit Zuidoost-Azië en Indonesië (White, 1960, pag. 186, noot). Deze veronderstelling is echter te weerleggen met het gegeven, dat de *Chrysopelea ornata* niet over een zodanig gif beschikt, dat men er zo snel aan sterft als Maerlant suggereert.

SCORPIO

- 685 *Scorpio dats een serpent.*
Solinus scrijft, diet bekenet,
Dat et in tanscijn sonder waen
Harde soetelijc es ghedaen,
Ende hevet enen ghecnochten staert,
- 690 *Die sere scaerp es achterwaert,*
Dies ghevenijnt talre stont.
Ende et cromtene alster mede wont;
Ende tallen tiden poghetet ende pijnt,
Hoet den mensche ghevenijnt.
- 695 *Wien meent het dit schorpioen*
Dan die oerscalc, die sijn doen
Also gheset heeft ende poghet,
Woet dat scoenste buten toghet
Met sprekene, met scone ghelate;
- 700 *Maer als dan een gaet sire strate,*
Steect hi die tonghe uut na dien man,
Ende visiert hoe hi best can
Hem gedoen scennesse ende scade
Met sinen ghevenijnden rade.
- 705 *Die ghevenijnt es met scorpioens slaghe,*
Levet tote an den darden daghe.
Psilli sijn erehande liede,
Die om ghewin ende om miede
Venijn sughen uten wonden.
- 710 *Deze brochten in ouden stonden*
In Italien om bejach
Menech dier daer venijn in lach.
Doe brochten si scorpioen int lant,
Maer si storven altehan.
- 715 *Doch heeftmer scorpioen ghesien,*
Die niet te scadene plien.
Die mensche die van scorpioene
Ghequest es in enighen doene,
Sine aschen ghedronken in wine
- 720 *Doeten ghenesen van der pine.*
Scorpioen aerde tetene pleghet,
Als ons Experimentator seghet.
Ist datment in olie versmoert,
Brinctment dan ter sonne voert,
- 725 *Ende mer op ghiet aysijn dan,*
Et gheneset ende levet vort an.
Van der S vindix nemmee.
Hoert vort serpente namen in T.
(vss 692-728)

HERTALING

Solinus schrijft, dat de scorpioen er qua uiterlijk erg vriendelijk uitziet en een staart heeft met knopen en een scherpe punt die altijd gereed is om te vergiftigen. Als de scorpioen iemand verwondt, kromt hij zijn staart daartoe. En op het vergiftigen van mensen is hij doorlopend uit. Op wie lijkt de scorpioen meer dan op de kwaadspreker, die erop uit is om met een schijnheilig gezicht en mooie praatjes mensen te misleiden en die, als de mensen eenmaal weg zijn, zijn tong naar hem uitsteekt en zint op de beste manier om hen te pakken te nemen? Wie door een scorpioen gebeten is, heeft nog drie dagen te leven. Psylli vormden vroeger een stam van mensen, die geld verdienden door gif uit wonden te zuigen. Eertijds brachten zij tot eigen voordeel veel giftige dieren naar Italië. Ook scorpioenen, maar die gingen kort daarna dood. Niettemin heeft men in Italië scorpioenen gezien die niet giftig waren. Wie door een scorpioen gebeten is, moet wijn drinken met daarin de as van het dier zelf, dan verdwijnt de pijn. Scorpioenen eten aarde, vertelt *Experimentator* ons. Wanneer men een scorpioen in olie verdrinkt en men zet dit alles in de zon, dan komt het dier weer tot leven als men er azijn over giet. Ik heb geen slangnamen meer met een S en ik vervolg met de T.

COMMENTAAR

Vers 693-694: Een ludiek voorbeeld van dit gedrag geeft Topsell: hij heeft van één van zijn geraadpleegde auteurs begrepen, dat scorpioenen er nogal wat voor over hebben om een mens te doden. Zij houden er o.a. van om in bedden te kruipen en vandaar dat Libiërs - die uitermate veel last van deze dieren hadden - hun bed nooit tegen een muur en nogal een eindje van

Syrene, van Maerlant, folio 126.

de vloer plaatsten. Maar, als zo'n dier er niet aan de onderkant bij kon komen, probeerde het het aan de bovenkant: het klom naar het plafond tot boven het slapende slachtoffer en trachtte vervolgens met zijn stekel de pijnlijke c.q. dodelijke steek toe te brengen. Als het lengte te kort kwam, riep het een collega, die dan aan de staart van de eerste ging hangen en op zijn beurt probeerde te steken. Moest er nóg meer ruimte overbrugd worden, dan werden er méér schorpioenen opgetrommeld, tot de laatste van de in elkaar gehaakte ketting uiteindelijk kon steken. De dader snelde dan weer snel over de ruggen van de andere dieren terug, dan kwam de voorlaatste aan de beurt enz., totdat alle dieren verdwenen waren. Hun voorliefde ging bovendien uit naar het vergiftigen van maagden en vrouwen, die na zo'n beet nooit meer voor honderd procent herstelden (Topsell, 1973, pag. 226 e.v.).

Vers 705: De giftigheid van schorpioenen loopt nogal uiteen. Volgens Grzimek kan de beet van bijvoorbeeld de Italiaanse schorpioen (*Euscorpis italicus*) tamelijk weinig kwaad, terwijl andere soorten pijnlijke steken, zwellingen en koorts kunnen veroorzaken, symptomen die na enkele dagen meestal weer verdwijnen. Toch bestaan er ook gevaarlijker soorten, waarvan de beet voor bijvoorbeeld kinderen dodelijk kan zijn. Hij noemt met name het gif van de saharaschorpioen (*Androctonus australis*), dat even giftig is als dat van een cobra en binnen enkele seconden een hond kan doden (Grzimek II, 1972, pag. 460).

Vers 706: Topsell zegt, dat de Indiase schorpioen nog tot drie maanden na een beet de dood veroorzaakt. Er zijn soorten die doden doordat het slachtoffer zich dood lacht, andere gebeten huilt zich dood (Topsell, 1973, pag. 230).

Vers 707-711: Topsell bevestigt de oneerbare praktijken van de Psylli (Topsell, 1973, pag. 223). Psylli, Magi en Ophiogenes waren vroeger stammen van slangenbezweerders, mensen die een zeer typische omgang met giftige dieren hadden. Over de Magi vertelt Plinius o.a. en vaak laat hij zich in laatdunkende bewoordingen uit over hen en hun medische therapieën en middelen. Over de Psylli worden we door Herodotus en Lucanus geïnformeerd. Herodotus verhaalt uitsluitend, hoe de Psylli te gronde zijn gegaan:

De voortdurend bij hen waaïende zuidenwind deed de regenbakken opdrogen en hun land dat geheel ten oosten van Syrtè lag, was zonder water. Zij besloten eenstemmig op te rukken tegen de zuidenwind (ik deel mee wat de Libyers vertellen) en toen ze in de woestijn gekomen waren, stak de zuidenwind op en bedolf hen onder het zand (Herodotus IV, 1974, pag. 173; in de gebruikte editie op pag. 252).

Dit verhaal van Herodotus wordt gewoonlijk voor een fabeltje gehouden. Frazer legt uit, dat primitieve volkeren dachten en denken, dat zij invloed konden/kunnen uitoefenen op de wind. Een bedreigende samoem, zoals bij de Psylli, zou bestreden kunnen worden. Vandaar, dat zij ertegen optrokken. Ze zouden dus heel wel mogelijk bedolven kunnen zijn door 'een rode wolk van wervelend zand' (Frazer, 1963, pag. 92).

Met geen woord rept Herodotus over de bijzondere kwaliteiten van de Psylli op herpetologisch gebied. Lucanus is uitgebreider over hen. Over zijn relaas betreffende de Psylli handelt mijn toekomstige publicatie over Antieke herpetologie, 'Over slangebeten en ongewenste zwangerschappen.'

LITERATUUR

- Cantimpré, Thomas de, 1974. De Natura Rerum. Comentarios a la edición facsímil, estudio preliminar, transcripción y traducciones castellana e inglesa. Dirigida por prof. dr. Luis García Ballester. Universidad de Granada. Granada. 2 dln

Ik dank prof. dr. F. van Oostrom, die mij attendeerde op de aanwezigheid van dit werk in de bibliotheek (Douzzazaal) van de Rijksuniversiteit van Leiden; deze studie draagt signatuur 88/2951 (facsimile) en 88/2952 (Latijnse translitteratie en Spaanse en Engelse vertaling; de slangengedeelten resp. fol. 70v t/m 75r, pag. 140 t/m 145 en pag. 307 t/m 311).

- Celsus, C., 1952, 1977, 1961. *De Medicina*. 3 Vol. Loeb Classical Library. Harvard University Press. London.
- Frazer, J., 1963. *The Golden Bough. A Studie in Magic and Religion*. New York. Abridged Edition.
- Grzimek, B., 1972. *Het leven der dieren, in zestien delen*. Utrecht.
- Hellemont, J. v., 1988. *Fytherapeutisch compendium*. Utrecht/Antwerpen.
- Herodotus, 1974. *Historiën*. Bussum.
- Jackson, R., 1988. *Doctors and Diseases in the Roman Empire*. British Museum Publications. London.
- Lucanus, 1928. *Pharsalia*. Loeb Classical Library. Harvard University Press. London.
- Maerlant, Jacob van, 1980. *Der Naturen Bloeme*. Ed. Dr. Eelco Verwijs, Leiden, 1878. Ongewijzigde herdruk.
- Plinius, *Naturalis Historia*, 10 Vols. Loeb Classical Library. Harvard University Press. London, 1989 (I), 1989 (II), 1983 (III), 1986 (IV), 1971 (V), 1989 (VI), 1980 (VII), 1975 (VIII), 1968 IX) en 1989 (X).
- Topsell, E., 1973. *The Historie of Serpents or The Second Booke of liuing creatures*. London, 1608. Reprint Amsterdam.
- White, T., 1960. *The Bestiary. A book of Beasts*. New York.